

Eenzame vulkanen

Dr. J.E. Hovens

Eenzame vulkanen

De Tijdstroom, Utrecht

© De Tijdstroom Uitgeverij, Utrecht 2009.
Omslagontwerp: Cees Brake bno, Enschede.
Omslagfoto: AP/Reporters

Uitgegeven door De Tijdstroom Uitgeverij BV, Postbus 775, 3500 AT Utrecht.
Internet: www.tijdstroom.nl
E-mail: info@tijdstroom.nl

Aan de totstandkoming van deze uitgave is de uiterste zorg besteed. Voor informatie die nochtans onvolledig of onjuist is opgenomen, aanvaarden auteur(s), redactie en uitgever geen aansprakelijkheid. Voor eventuele verbeteringen van de opgenomen gegevens houden zij zich gaarne aanbevolen.

Waar dit mogelijk was is aan auteursrechtelijke verplichtingen voldaan. Wij verzoeken eenieder die meent aanspraken te kunnen ontlene aan in dit boek opgenomen teksten en afbeeldingen, zich in verbinding te stellen met de uitgever.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16b Auteurswet 1912 juncto het Besluit van 20 juni 1974, Stbl. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stbl. 471, en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht, Postbus 882, 1180 AW Amstelveen.

Voor het overnemen van gedeelten uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

ISBN 978 90 5898 148 6
NUR 875

Voor Hans van der Ploeg
'il miglior fabbro'

*Il est incroyable que la perspective d'avoir un biographe n'ait jamais fait
renoncer personne à avoir une vie.*

E.M. Cioran: Syllogismes de l'amertume

Inhoud

Inleiding	9
D.A.F. de Sade	23
Lord Byron	31
Georg Büchner	39
Multatuli	47
Charles Baudelaire	55
Arthur Rimbaud	63
Robert Walser	69
Virginia Woolf	77
Franz Kafka	85
Ezra Pound	93
Gottfried Benn	101
T.S. Eliot	109
Simon Vestdijk	117
Jorge Luis Borges	123
Ernest Hemingway	127
Marguerite Yourcenar	135
Gerrit Achterberg	143

Patricia Highsmith 151

Hans Andreus 157

Sarah Kane 165

Verantwoording 169

Inleiding

In een essay over W.F. Hermans en de psychologie schrijft Jaap van Heerden (2005) dat psychologisch onderzoek vrijwel niet in de literatuur terecht komt en dat de literatuur evenmin leidt tot dergelijk onderzoek. Op een wat cynische toon vervolgt hij: 'Wat vroeger nog bepleit werd, dat iedere student in de psychologie veel romans moest lezen, omdat de romanschrijver een bevoorrecht inzicht had in de menselijke psyche waar de student nog wat van kon opsteken, hoor je nooit meer'. Dat is nogal wat. Het zal toch niet zo zijn dat Van Heerden de literatuur wil afschaffen, want als studenten al niet meer hoeven te lezen, wie dan nog wel? Of ziet hij literatuur als puur vermaak net als de *reality shows* en spelletjes op televisie, waar je de tijd mee doorkomt en verder niets aan hebt.

Gelukkig gaat Van Heerden's essay vooral over Hermans en kan de student nog wel degelijk geadviseerd worden veel te lezen. Niet om de psychologie beter te leren kennen, want dan kan hij zich inderdaad beter verdiepen in vakken van wat tegenwoordig *neuroscience* heet. Wat studenten, maar ook psychologen en psychiaters, en eigenlijk iedereen, van 'grote' literatuur kan leren, is dat de wereld niet uit één gezichtspunt bestaat. De werkelijkheid en de illusies daarover kennen nu eenmaal vele verschijningsvormen en daarbij heel veel verschillende opvattingen. Schrijvers hebben het daarover. Althans grote schrijvers. Wie de werken van deze grote schrijvers leest, verrijkt zijn kennis van de wereld.

De meesten van ons is het niet gegeven meer dan één leven te leiden en het neemt heel wat tijd in beslag om ervaring in dat ene leven op te doen en daarover na te denken. De ervaringen van anderen kunnen helpen om de eigen ervaringen en het denken te verbreden zonder daarvoor een ander leven te moeten leiden. Wie patiënten behandelt, kan er al helemaal niet buiten. Wie Sjalomov (2005) gelezen heeft, kan zich nog steeds geen echte voorstelling maken van de Russische strafkampen, maar heeft wel een idee dat in de buurt komt van wat het werkelijk is. In tegenstelling tot iemand die het werk niet kent en die wellicht genoeg neemt met een geromantiseerde Hollywood-versie van dokter Zhivago. De lezer prijst zich gelukkig dat hij het zelf niet heeft doorstaan.

Wie moet je dan lezen? En bovendien moet men, zoals Schopenhauer (1788-1860) al opmerkt, 'elk boek van belang (...) meteen twee keer achter elkaar lezen, ten dele omdat men de dingen de tweede keer beter in hun samenhang begrijpt en het begin pas echt begrijpt als men het eind kent; ten dele omdat men elke passage de tweede keer in een andere stemming leest dan de eerste keer, waardoor ook het geheel een andere indruk maakt en het is alsof men het in een ander licht ziet'. Ik zou daaraan willen toevoegen dat elk boek dat bij herlezing niet van belang is, geen belang heeft. Het is bovendien raadzaam vooral op afstand te lezen. De tijd leert wat de moeite waard is. Lees een net verschenen boek en de kans is groot dat volgend jaar niemand er meer over spreekt. Waarom al die moeite voor eendagsvliegen? Lees iets waarvan men al tien of twintig, of nog liever vijftig jaar spreekt. Laat anderen zich bezighouden met de waan van de dag en beperk u tot iets wat bewezen heeft echt de moeite waard te zijn.

Kay Redmond Jamison, de coauteur van het standaardwerk over de bipolaire stoornis, *Manic-depressive illness* (2007), en zelf lijdende aan manische depressiviteit, suggereert dat grote kunstenaars vrijwel allemaal een bipolaire stoornis hebben. Dat is de kern van haar boek *Touched with fire* (1993). De mythe van het genie dat grenst aan krankzinnigheid, bedacht door Cesare Lombroso (1835-1909), heeft meer onderzoekers geïnspireerd, zoals Lange-Eichbaum (1967), die bij vrijwel elke kunstenaar wel psychopathologie weet te vinden. Maar feitelijk onderzoek kent grote methodologische problemen. Biografisch onderzoek kan niet anders dan een interpretatie zijn van symptomen, als ze dat al zijn, zonder dat de betrokkene daadwerkelijk is onderzocht. Onderzoek onder levende schrijvers beperkt zich tot mindere goden, die wellicht vanwege hun manische depressiviteit menen een groot kunstenaar te zijn.

Dat neemt niet weg dat vrijwel elk groot kunstenaar bijzonder is. Een groot werk is nu eenmaal bijzonder en de meeste van deze werken vinden hun oorsprong in bijzondere mensen. Maar omgekeerd is dat niet het geval. Ik heb in mijn vak te veel excentriekelingen gezien die nooit een groot kunstenaar zullen worden. Bovendien ontstaat om een kunstenaar mythevorming, die geen enkele biograaf kan omzeilen. Biografieën worden geschreven aan de hand van geschriften, romans, dagboeken, brieven en herinneringen. Dat wat geschreven wordt niet altijd het gedrag van de schrijver weerspiegelt, behoeft geen betoog. Wat anderen zich van iemand herinneren zijn meestal niet de triviale zaken, zoals op zaterdagmorgen naar de bakker gaan.

Wat biografieën interessant maakt, is niet de innerlijke ziel van de schrijver, maar zijn gedrag in bepaalde omstandigheden en zijn ideeën over zijn kunst. De schrijver krijgt een plaats in de context van zijn tijd. Het is een vorm van geschiedschrijving, die zich concentreert op de kunst van de schrijver of kunstenaar. Hoewel sommige literatuurcritici menen dat gedichten of romans gelezen kunnen of zelfs móeten worden zonder kennis van de biografie van de schrijver, ben ik van mening dat je met die kennis het werk beter kunt plaatsen. De gedachtegang van de schrijver is daardoor makkelijker te volgen en dat verrijkt het begrip van zijn werk.

De 21 schetsen die hier, naar geboortjaar van de schrijver, verzameld zijn, vinden hun oorsprong in een nieuwsgierigheid naar de vermeende psychopathologie van de kunstenaar. Wie enkel verrassende diagnoses verwacht raakt wellicht teleurgesteld, want op enkele (zoals Achterberg) na worden er geen harde uitspraken gedaan, hooguit wordt een zogeheten differentiaal diagnose gesuggereerd. De gegevens zijn simpelweg ontoereikend. En bij sommigen is zelfs met alle wil van de wereld geen psychopathologie te vinden. Tenzij men van Shakespeare, die nogal op de penning was, een gierigaard met obsessieve trekken zou willen maken. En Marguerite Yourcenars eruditie kan echt niet als psychopathologie gezien worden.

Welke auteurs het moesten zijn, berust op een persoonlijke keuze. Het criterium was dat het in elk geval schrijvers moesten zijn die mij op een of andere manier bijgebleven waren en die door vrijwel iedereen als belangrijk worden gezien. Op Sarah Kane na komen ze allemaal uit een periode waarin het reminiscentie-effect, zoals Douwe Draaisma (2008) het noemt, sterk speelt. Shakespeare, om wie niemand heen kan, lasen wij klassikaal in de derde klas van de middelbare school. Ik zie nog levendig de leraar Engels rondrentelen met een schooluitgave van *Macbeth* in zijn hand. Baudelaire vertaalde ik in de vierde klas, wat mij lof van mijn leraar Frans opleverde, ook al voegde hij eraan toe dat ik er niets van had begrepen, waar hij trouwens gelijk in had. Zo is er van elk verhaal wel een persoonlijk beeld, maar die kwamen pas terug bij het herlezen en schrijven.

Een ander criterium was dat ik het werk ook in het origineel moest kunnen lezen. Alleen Borges is daar een uitzondering op, want mijn Spaans is beslist ontoereikend. Het is wel de reden dat onder meer Gogol (1809-1852), Dostojevski (1821-1881) en Gombrowicz (1904-1969) hier niet aan de orde komen. Het moesten er ook niet meer dan 21 worden, maar elk een gaf weer inspiratie voor een ander. Ik heb me beperkt tot een evenwichtig aantal in elk taalgebied, ofschoon men kan twisten of T.S. Eliot

---

nog wel als Amerikaan gezien kan worden. Ook hierin vormt Borges weer een uitzondering.

Dat vrijwel alle schrijvers geboren zijn in de tweede helft van de negentiende eeuw en het eerste kwart van de twintigste eeuw is puur toeval. Maar misschien minder dan gedacht. De Eerste Wereldoorlog heeft op veel van hen een beslissende invloed gehad, zoals op onze hele cultuur. Het is een invloed die nog lang niet weggeëbd is.

In veel van wat ik herlas, werd ik niet teleurgesteld. Ik las het wel met andere ogen. Alleen Markies de Sade zou ik nu niemand meer aanraden. Het heeft me lang geleden wel geholpen Pier Paolo Pasolini's (1922-1975) *Salò* (1975) te begrijpen. Maar voor martelingen zijn andere boeken beter, ook literair gezien. Het meest heb ik nog genoten van Kafka's wereld, opzienbarender dan ik ooit voor mogelijk had gehouden.

Tot slot. In 1978 reisde ik naar Cuernavaca, ik had de reis beter in gedachten kunnen maken, om de voetsporen van Malcolm Lowry's aan alcohol verslaafde consul Geoffrey Firmin na te gaan (Lowry, 1947). Vergeefs. Het was een heel andere stad dan ik mij had voorgesteld. De Popocatepetl en de Ixtaccíhuatl, twee eenzame vulkanen, waren te ver weg om er goed zicht op te krijgen.

Prof. dr. J.E. Hovens